

आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र

महासभाले
एकसट्टीऔं अधिवेशन
कार्यसूची शीर्षक ६८
मानवअधिकार परिषद्को प्रतिवेदन

बेल्जियम, बोलिभिया, कोस्टारिका, क्याम्बोडिया, डेनमार्क, डोमिनिकन गणतन्त्र, इक्वेडोर, एस्टोनिया, फिनल्यान्ड, जर्मनी, ग्रीस, ग्वाटेमाला, हङ्गेरी, लात्भिया, निकारागुवा, पेरु, पोर्चुगल, स्लोभेनिया तथा स्पेन मस्यौदा प्रस्ताव

आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र

महासभाले
मानवअधिकार परिषद्को २०६३ असार १५ गतेको प्रस्ताव १/२ जसबाट परिषद्ले आदिवासी जनाजातिको अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्रलाई मूल पाठलाई पारित गर्‍यो - मा रहेको सिफारिशलाई ध्यानमा राख्दै,

यसको २०६३ पुस ५ गतेको प्रस्ताव ६१/१७८ जसबाट यसले थप परामर्श गर्न दिने घोषणापत्रमाथिको विचार तथा कार्यलाई स्थगित गर्ने निर्णय गर्‍यो तथा महासभाको ६१ औं अधिवेशनको अन्त्यअघि यसको विचार गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने निर्णय गर्‍यो - लाई स्मरण गर्दै,

प्रस्तुत प्रस्तावको परिशिष्टमा रहे जस्तो आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्रलाई पारित गर्दछ।

परिशिष्ट

आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र महासभाले, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्रका उद्देश्य तथा सिद्धान्तहरू र राज्यहरूले उक्त बडापत्र अनुसार बहन गर्नुपर्ने भनी मानिएका दायित्व पूरा गर्ने कुरामाथिको असल नियतबाट निर्देशित हुँदै,

भिन्न हुने, आफूहरूलाई भिन्न ठान्ने र सोहीअनुसार सम्मान पाउनुपर्ने सबै मानिसहरूको अधिकारलाई स्वीकार गरेर आदिवासी जनजाति अन्य सम्पूर्ण मानिसहरूसँग समान छन् भन्ने कुरामा सहमति जनाउँदै,

मानव जातिको साझा सम्पदाभित्र पर्ने सभ्यता तथा संस्कृतिहरूको विविधता तथा सम्पन्नतामा सबै मानिसहरूले योगदान गर्ने पनि सहमति जनाउँदै, राष्ट्रिय उत्पत्ति वा जातिगत, धार्मिक, जातीय वा सांस्कृतिक भिन्नताका आधारमा मानिसहरू वा व्यक्ति व्यक्तिको उच्चतामा आधारित वा त्यसको पृष्ठपोषण गर्ने सिद्धान्त, नीति तथा प्रचलनहरू जातिवादी, वैज्ञानिक रूपमा गलत, कानुनीरूपमा अवैध, नैतिकरूपमा निन्दनीय तथा सामाजिकरूपमा अन्यायपूर्ण छन् भन्ने कुरामा पनि सहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजाति उनीहरूको अधिकार उपभोग गर्ने क्रममा कुनै पनि किसिमको भेदभावबाट मुक्त हुनुपर्छ भन्ने कुरामा पुनःसहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजाति अन्य कारणका अतिरिक्त उनीहरूको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथि भएको उपनिवेशीकरण वा स्वामित्वहरूले गर्दा इतिहासदेखि नै अन्यायबाट पीडित रहेको र यसरी विशेषगरी आफ्नै आवश्यकता तथा रुचिअनुसार आफ्नो विकास गर्ने अधिकार उपभोग गर्नबाट उनीहरू वञ्चित रहेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दै,

आदिवासीहरूको राजनीतिक, आर्थिक एवं सामाजिक संरचना तथा उनीहरूको संस्कृति आध्यात्मिक परम्पार, इतिहास एवं दर्शन-विशेष गरी आफ्नो भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको उनीहरूको अधिकारलाई सम्मान तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने अत्यावश्यकतालाई स्वीकार गर्दै,

राज्यहरूसँग भएका सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा घोषणा गरिएका आदिवासी जनजातिका अधिकारलाई सम्मान तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने अत्यावश्यकतालाई पनि स्वीकार गर्दै,

आदिवासी जनजातिले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं सांस्कृतिक विकासका लागि तथा जहाँसुकै भए तापनि सबै किसिमका भेदभाव एवं दमनलाई अन्त्य गर्न आफूहरूलाई सङ्गठित पार्न थालेको कुरालाई स्वागत गर्दै,

आदिवासी जनजाति आफूहरूलाई प्रभाव पार्ने विकास तथा आफ्नो भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको नियन्त्रणबाट आफ्ना व्यवस्था, संस्कृति र परम्पराहरूलाई कायम राख्न र सशक्त बनाउन तथा आफ्ना आकाङ्क्षा एवं आवश्यकताअनुरूप आफ्नो विकास प्रवर्द्धन गर्न सक्षम हुनेछन् भन्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

आदिवासीको ज्ञान, संस्कृति तथा परम्परागत प्रचलनहरूप्रतिको सम्मानबाट दिगो एवं समानुपातिक विकास तथा वातावरणको उपयुक्त व्यवस्थापनमा योगदान पुग्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै,

शान्ति, आर्थिक एवं सामाजिक प्रगति तथा विकास, विश्वका राष्ट्र तथा जनताहरूबीच समझदारी एवं मैत्रीपूर्ण सम्बन्धका लागि आदिवासी जनजातिको भूमि तथा क्षेत्रहरूमा असैनिकीकरणले पुऱ्याउने योगदानमा जोड दिँदै,

बालअधिकार अनुरूप आफ्ना बालबालिकाको पालनपोषण, प्रशिक्षण, शिक्षा तथा कल्याणका लागि साभ्ना जिम्मेवारी वहन गर्नेसम्बन्धी आदिवासी परिवार तथा समुदायहरूको अधिकारलाई विशेषगरी स्वीकार गर्दै,

सन्धि, सम्झौता तथा राज्यहरू र आदिवासी जनजातिबीच भएका अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा घोषणा गरिएका अधिकारहरू कुनै कुनै अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय चासो, अभिरुचि, जिम्मेवारी तथा चरित्रको हुने कुरामाथि विचार पुऱ्याउँदै,

सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्था र तिनले प्रतिनिधित्व गर्ने सम्बन्ध आदिवासी तथा राज्यहरूबीचको सुदृढ साभ्नेदारीका आधार हुन् भन्ने कुरामाथि पनि विचार पुऱ्याउँदै,

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रि अभिसन्धि र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धी एवं भियना घोषणापत्र र कार्ययोजनाले सबै मानिसहरूले आफ्नो राजनीतिक स्थितिबारे स्वतन्त्रतापूर्वक निर्णय गर्ने र आफ्नो आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक विकासको स्वतन्त्ररूपमा खोजी गर्ने आत्मनिर्णयको अधिकारको मौलिक महत्वप्रति सहमति जनाउँछन् भन्ने कुरालाई मान्दै,

अन्तर्राष्ट्रिय कानुनअनुरूप अभ्यास गरिएका आत्मनिर्णयसम्बन्धी अधिकारबाट कुनै पनि मानिसलाई वञ्चित गर्न यस घोषणापत्रको कुनै पनि कुरालाई प्रयोग गर्न सकिने छैन भन्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै,

यस घोषणापत्रमा आदिवासी जनजातिको अधिकारहरूलाई दिइएको मान्यताले न्याय, प्रजातन्त्र, मानवअधिकारप्रतिको सम्मान, भेदभावहीनता तथा असल नियमसम्बन्धी सिद्धान्तहरूमा आधारित राज्य तथा आदिवासी जनजातिबीच विद्यमान सौहार्दपूर्ण तथा सहयोगी सम्बन्धलाई अभिवृद्धि गर्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

राज्यका सबै दायित्वहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी दस्तावेजहरू, विशेषगरी मानवअधिकारसम्बन्धी कानुनी दस्तावेज, अन्तर्गत आदिवासी जनजातिमा लागू हुने भएकोले तिनलाई सम्बन्धित मानिसहरूको परामर्श तथा सहयोगमा पालना गर्न तथा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न राज्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्दै,

आदिवासी जनजातिको अधिकारको प्रवर्द्धन तथा संरक्षणमा संयुक्तराष्ट्रसंघले महत्वपूर्ण तथा अनवरत भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिँदै,

आदिवासी जनजातिको अधिकार तथा स्वतन्त्रतालाई मान्यता प्रदान, प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गर्नका लागि र यस क्षेत्रमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीका सान्दर्भिक क्रियाकलापहरूको विकासका लागि यो घोषणापत्र थप महत्वपूर्ण कदम हो भन्ने कुरामा विश्वास गर्दै,

आदिवासी व्यक्तिहरू विना कुनै भेदभाव अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा मान्यता प्रदान गरिएका सम्पूर्ण मानवअधिकारहरूको हकदार छन् र आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको अस्तित्व, कल्याण तथा मानिसका रूपमा पूर्ण विकसित हुनुका लागि अपरिहार्य सामुहिक अधिकारहरू रहेको छ भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै तथा त्यसप्रति पुनः सहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजातिको स्थिति क्षेत्र क्षेत्रमा तथा राष्ट्रराष्ट्रमा फरक रहेको र राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय विशेषता तथा विभिन्न ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक पृष्ठभूमिलाई ध्यानमा राखिनुपर्ने कुरालाई पनि स्वीकार गर्दै,

साभेदारी तथा आपसी सम्मानको भावनाअनुरूप अनुसरण गर्नुपर्ने उपलब्धिको मापदण्डका रूपमा देहायको आदिवासीजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणालाई संवेदनशीलताका साथ घोषणा गर्दछ ।

धारा १

आदिवासीजातिको सामूहिक रूपमा वा व्यक्तिगत रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र, मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनद्वारा स्वीकार गरिएअनुसारका सम्पूर्ण मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको पूर्ण उपभोग गर्ने अधिकार रहेको छ ।

धारा २

आदिवासीजाति तथा व्यक्तिहरू अन्य सम्पूर्ण मानिस तथा व्यक्तिहरू जत्तिकै स्वतन्त्र र समान छन् र आफ्नो सम्पूर्ण अधिकार, विशेषगरी उनीहरूको मौलिक उत्पत्ति वा पहिचानमा आधारित अधिकारहरूको उपभोग गर्ने क्रममा कुनै पनि किसिमका भेदभावबाट मुक्त हुने अधिकार राख्दछन् ।

धारा ३

आदिवासीजातिसँग आत्मनिर्णयको अधिकार छ । त्यस अधिकारका कारण उनीहरू आफ्नो राजनीतिक स्थितिबारे स्वतन्त्ररूपमा निर्णय गर्दछन् र आफ्नो आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकासको खोजी गर्दछन् ।

धारा ४

आदिवासीजातिसँग उनीहरूको आत्मनिर्णयसम्बन्धी अधिकार उपभोग गर्दा आफ्ना आन्तरिक तथा स्थानीय मामिलासँग सम्बन्धित कुराहरू एवं आफ्ना स्वायत्त कार्यहरूमा लगानी गर्ने उपाय र माध्यमहरूबारे स्वायत्त हुने वा स्वशासनको अधिकार छ ।

धारा ५

आदिवासीजातिसँग आफ्नो पृथक राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक व्यवस्थालाई कायम राख्ने तथा सबल बनाउने अधिकार छ भने उनीहरूले चाहेमा राज्यको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक क्रियाकलापमा पूर्णरूपमा सहभागी हुने अधिकार पनि छ ।

धारा ६

प्रत्येक आदिवासी व्यक्तिसँग राष्ट्रियताको अधिकार छ ।

धारा ७

१ आदिवासी व्यक्तिहरूसँग बाँच्न पाउने, शारीरिक तथा मानसिक अखण्डता, स्वतन्त्रता तथा व्यक्तिको सुरक्षाको अधिकार छ ।

- २ आदिवासीजातिसँग अन्य मानिसहरूसँग भएजस्तै पृथक् मानिसकचा रूपमा स्वतन्त्रता, शान्ति तथा सुरक्षाको अधिकार छ, र उनीहरू समुदायका बालबालिकालाई बलपूर्वक अर्को समुदायमा लैजाने लगायतका कुनै पनि किसिमको हिंसामा पर्नु हुँदैन ।

धारा ८

१. आदिवासीजाति तथा व्यक्तिहरूसँग बलपूर्वक विलयन नहुने वा उनीहरूको संस्कृतिको विनाश नहुने अधिकार छ ।
२. राज्यहरूले देहायका कुराहरू हुन नदिन तथा क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्र उपलब्ध गराउनेछन् ।
- (क) पृथक मानिसका रूपमा उनीहरूलाई आफ्नो अखण्डता वा आफ्नो सांस्कृतिक मूल्य वा जातीय पहिचानबाट वञ्चित पार्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा पार्ने कुनै पनि कार्य,
- (ख) आफ्नो भूमि, क्षेत्र वा संसाधनहरूमाथि उनीहरूको स्वामित्वको हरण गर्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि कार्य,
- (ग) उनीहरूका अधिकारमध्ये कुनै पनि अधिकार उल्लङ्घन गर्ने वा अवमूल्यन गर्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि स्वरूपको बलपूर्वक गरिने सामुहिक बसाइँसराइ,
- (घ) कुनै पनि स्वरूपको बलपूर्वक विलयन वा एकीकरणको कार्य,
- (ङ) उनीहरूसविरुद्ध लक्षित जातिगत वा जातीय भेदभाव प्रवर्द्धन गर्न वा भड्काउन तयार गरिएको कुनै पनि स्वरूपको प्रचारवाजी ।

धारा ९

आदिवासीजाति तथा व्यक्तिहरूसँग सम्बद्ध समुदाय वा राष्ट्रको परम्परा तथा प्रचलनअनुसार कुनै पनि आदिवासी समुदाय वा राष्ट्रसँग आवद्ध हुने अधिकार छ । यस्तो अधिकार उपभोग गर्दा कुनै पनि किसिमको भेदभाव सिर्जना हुनुहुँदैन ।

धारा १०

आदिवासीजातिलाई उनीहरूको भूमि वा क्षेत्रबाट बलपूर्वक हटाइने छैन । सम्बन्धित आदिवासी जातिको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित मञ्जुरीविना तथा न्यायिक एवम् उचित क्षतिपूर्ति दिने सहमति र सम्भव भएमा फिर्ता हुने विकल्प नभई कुनै पुनर्स्थापना कार्य गरिने छैन ।

धारा ११

१. आदिवासीजातिसँग उनीहरूको आफ्नो सांस्कृतिक परम्परा र प्रचलनहरू मान्ने तथा तिनलाई पुनर्जीवन दिने अधिकार छ । यसमा पुरातात्विक तथा ऐतिहासिक स्थल, कलाकृति, नमुना, उत्सव, प्रविधि, तथा दृष्य एवं प्रस्तुति कला साहित्यजस्ता उनीहरूका संस्कृतिका पूर्व, वर्तमान तथा भावी स्वरूपलाई कायम राख्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार समेत पर्दछ ।
२. उनीहरूको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित स्वीकृतिविना वा उनीहरूको कानून, परम्परा तथा प्रचलनहरूको उल्लङ्घन हुनेगरी लिइएका उनीहरूको सांस्कृतिक, बौद्धिक, धार्मिक तथा आध्यात्मिक सम्पत्तिहरूका सम्बन्धमा आदिवासीजातिसँगको सहकार्यमा विकास गरिएको प्रत्यवस्थापना लगायतका प्रभावकारी संयन्त्रहरूको माध्यमबाट राज्यहरूले सुधारका उपायहरूसहित क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनेछन् ।

धारा १२

१. आदिवासीजातिसँगको उनीहरूको आफ्ना आध्यात्मिक तथा धार्मिक परम्परा, प्रचलन र उत्सवहरू प्रदर्शन गर्नु, मान्ने, तिनको विकास गर्ने, तथा सिकाउने, अधिकार, आफ्ना धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलको सम्भार गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा ती स्थलहरूमा एकान्त पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार, आफ्ना परम्परागत वस्तुहरूको प्रयोग तथा तिनमाथि नियन्त्रण गर्ने अधिकार र आफ्ना मानव अवशेषहरू स्वदेश फर्काउन पाउने अधिकार छ ।
२. सम्बन्धित आदिवासीजातिसँगको सहकार्यमा तयार गरिएको स्वच्छ, पारदर्शी वा प्रभावकारी संयन्त्रहरूका माध्यमबाट राज्यहरूले उनीहरूको स्वामित्वमा रहेका आनुष्ठानिक वस्तु तथा मानव अवशेषहरूमा पहुँच प्राप्त गर्ने र/वा फिर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था खोज्नेछन् ।

धारा १३

१. आदिवासीजातिसँग उनीहरूको आफ्नो इतिहास, भाषा, मौखिक परम्परा, दर्शन, लेखन प्रणाली तथा साहित्यहरू पुनर्जीवित गर्ने, प्रयोग गर्ने तथा भावी पुस्तालाई हस्तान्तरण गर्ने तथा समुदाय, स्थान र व्यक्तिहरूको आफ्नै नाम राख्ने र तिनलाई कायम राख्ने अधिकार छ ।
२. यो अधिकार संरक्षित भएको कुरा सुनिश्चित गर्नुका साथै आवश्यक भएमा भाषानुवाद वा अन्य कुनै उपयुक्त माध्यमको व्यवस्था गरेर आदिवासीजातिले राजनीतिक, कानुनी तथा प्रशासनिक कारवाही बुझ्न सकून् र बुझेका होऊन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि राज्यहरूले प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १४

१. आदिवासीजातिसँग पठनपाठनको आफ्नो सांस्कृतिक पद्धतिहरूसँग उपयुक्त हुने गरी आफ्नै भाषामा शिक्षा उपलब्ध गराउने आफ्ना शिक्षण प्रणाली र संस्थाहरूको स्थापना तथा तिनमाथि नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ ।
२. आदिवासी व्यक्तिहरू, विशेषगरी बालबालिकासँग विना कुनै भेदभाव राज्यको शिक्षाको सम्पूर्ण तह तथा स्वरूपमा अधिकार छ ।
३. आदिवासी व्यक्तिहरू, विशेषगरी आफ्नो समुदायवाहिर जीवनयापन गर्दै आएका लगायतका बालबालिका का लागि सम्भव भएमा उनीहरूको आफ्नै संस्कृतिमा आफ्नै भाषामा प्रदान गरिएको शिक्षामा पहुँच उपलब्ध गराउन राज्यहरूले आदिवासीजातिसँगको सहकार्यमा प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १५

१. आदिवासीजातिसँग उनीहरूको आफ्नो संस्कृति, परम्परा, इतिहास तथा आकाङ्क्षाहरूको सम्मान तथा विविधतासम्बन्ध अधिकार छ र यो शिक्षा सार्वजनिक सूचनामा उपयुक्तरूपमा प्रतिविम्बित हुनेछ ।
२. राज्यहरूले पूर्वाग्रहविरुद्ध सङ्घर्ष गर्न र भेदभाव उन्मूलन गर्न तथा आदिवासीजाति र समाजका अन्य सम्पूर्ण वर्गहरूबीच सहिष्णुता समझदारी र सुसम्बन्ध प्रवर्द्धन गर्न सम्बन्धित आदिवासीजातिहरूको परामर्श तथा सहयोगमा प्रभावकारी उपाहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १६

१. आदिवासीजातिसँग उनीहरूका आफ्नै भाषामा आफ्नै सञ्चारमाध्यम स्थापना गर्ने र विना कुनै भेदभाव सबै प्रकारको गैरआदिवासी सञ्चारमाध्यममा पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।
२. राज्यहरूले सरकारी सञ्चारमाध्यममा उचित मात्रामा आदिवासी सांस्कृतिक विविधता प्रतिविम्बित होस् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् । राज्यहरूले अभिव्यक्तिको पूर्ण स्वतन्त्रताको सुनिश्चितताप्रति कुनै पूर्वाग्रह नराखी आदिवासी सांस्कृतिक विविधतालाई पर्याप्त मात्रामा प्रतिविम्बित गर्न निजी स्वामित्वमा रहेका सञ्चारमाध्यमलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।

धारा १७

१. आदिवासीजाति तथा व्यक्तिहरूसँग लागू हुने अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय श्रम कानूनअन्तर्गत व्यवस्था गरिएका सम्पूर्ण अधिकारहरूको पूर्ण उपभोग गर्ने अधिकार छ ।
२. राज्यहरूले आदिवासी बालबालिकाको विशेष जोखिमको अवस्था र उनीहरूको सशक्तिकरणका लागि शिक्षाको महत्त्वलाई ध्यानमा राख्दै उनीहरूलाई आर्थिक शोषणबाट तथा जोखिमपूर्ण हुन सक्ने वा बालबालिको शिक्षामा दखल दिन सक्ने वा बालबालिकाको स्वास्थ्य वा शारीरिक, मानसिक, आध्यात्मिक, नैतिक वा सामाजिक विकासमा हानिकारक हुन सक्ने कुनै पनि कामबाट आदिवासीलाई संरक्षण गर्न आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा विशिष्ट उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।
३. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग श्रम तथा अरू कुराका अतिरिक्त रोजगारी वा तलबसम्बन्धी कुनै पनि भेदभावकारी सर्तहरू आफूहरूमाथि लागू नहुने अधिकार छ ।

धारा १८

आदिवासीजातिसँग उनीहरूको आफ्नो अधिकारमाथि प्रभाव पार्ने विषयहरूको निर्णय प्रक्रियामा आफ्नै प्रक्रियाअनुरूप आफैले छानेका प्रतिनिधिमाफत् सहभागी हुने एवं आफ्नै मौलिक निर्णय गर्ने संस्थाहरूलाई कायम राख्ने तथा सृजना गर्ने अधिकार छ ।

धारा १९

आदिवासीजातिलाई प्रभाव पार्ने कानुनी वा प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन वा कार्यान्वयन गर्नुपूर्व राज्यहरूले आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व र सूचित मञ्जुरी प्राप्त गर्न सम्बन्धित आदिवासी जातिका आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमाफत् उनीहरूसँग असल नियतवाटछ परामर्श र सहयोग गर्नेछन् ।

धारा २०

१. आदिवासी जातिसँग अपह्ने राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक प्रणाली वा संस्थाहरूको विकास गर्ने, जीविकोपार्जन तथा विकासका आफ्नै माध्यमहरूको उपभोगका सन्दर्भमा सुरक्षित हुने र आफ्ना सम्पूर्ण परम्परागत एवं अन्य आर्थिक क्रियापलापहरूमा स्वतन्त्रपूर्वक संलग्न हुने अधिकार छ
२. जीविकोपार्जन तथा विकास आफ्नै साधनहरूबाट वञ्चित आदिवासी जाति उचित र स्वच्छ क्षतिपूर्तिका हकदार छन् ।

धारा २१

१. आदिवासी जातिसँग शिक्षा, रोजगारी, व्यावसायिक प्रशिक्षण र पुनःप्रशिक्षण, आवास, सरसफाइ, स्वास्थ्य तथा सामाजिक सुरक्षणका क्षेत्र लगायतका आफ्नो आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा विना कुनै भेदभाव सुधार हुने अधिकार छ ।
२. राज्यहरूले उनीहरूको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा नियमित सुधार सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी उपाय र उपयुक्त भए विशेष उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा २२

१. यस घोषणापत्रको कार्यान्वयन गर्दा आदिवासी ज्येष्ठ नागरिक, महिला, युवा, बालबालिका तथा अपाङ्गका अधिकार तथा विशेष आवश्यकताहरूप्रयति विशेष ध्यान दिइनेछ
२. आदिवासी महिला तथा बालबालिकाको पूर्ण संरक्षण उपभोग गर्नु भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् तथा सबै प्रकारका हिंसा र भेदभाव नहुने कुराको प्रत्याभूति गर्नेछन् ।

धारा २३

आदिवासी जातिसँग विकाससम्बन्धी आफ्नो अधिकार उपभोग गर्नका लागि प्राथमिकता तथा रणनीतिहरू निर्धारण गर्ने तथा तय गर्ने अधिकार छ । विशेषगरी, आदिवासी जनजातिसँग स्वास्थ्य, आवास तथा आफूहरूलाई प्रभावित बनाइरहेको अन्य आर्थिक तथा सामाजिक कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथगा निर्धारण गर्न सक्रिय रूपमा सहभागी हुने र सम्भव भएसम्म उनीहरूका आफ्नै संस्थाहरूबाट त्यस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अधिकार छ ।

धारा २४

१. आदिवासी जातिसँग आफ्ना परम्परागत औषधी तथा औषधिजन्य वनस्पति, जनावर तथा खनिजहरूको संरक्षण लगायत स्वास्थ्यसम्बन्धी आफ्ना परम्परागत प्रचलनहरूलाई कायम राख्न पाउने अधिकार छ । आदिवासी व्यक्तिहरूसँग विना कुनै भेदभाव सम्पूर्ण सामाजिक तथा स्वास्थ्य सेवाहरूमा पहुँचको अधिकार पनि छ ।

२. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग प्राप्त गर्न सकिने उत्कृष्ट शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यस्तर उपभोग गर्नेसमान अधिकार छ। यस अधिकारको पूर्ण प्राप्तिका दिशामा प्रगति हासिल गर्ने दृष्टिकोणबाट राज्यहरूले आवश्यक कदम चाल्नेछन्।

धारा २५

आदिवासी जातिसँग परम्परादेखि नै उनीहरूले आफ्नो स्वामित्वमा राखेका वा अन्य किसिमबाट कब्जा गरी प्रयोग गर्दै आएको, भूमि, क्षेत्र, पानी र तटवर्तीय समुद्र तथा अन्य संसाधनसँगको उनीहरूको पृथक आध्यात्मिक सम्बन्धलाई कायम राख्ने तथा सुदृढ पार्ने तथा यस सम्बन्धमा भावी पुस्ताप्रतिको आफ्नो उत्तरदायित्व वहन गर्ने अधिकार छ।

धारा २६

१. आदिवासी जातिसँग उनीहरूले परम्परादेखि नै आफ्नो स्वामित्वमा राखेको, कब्जा गरेको वा अन्य किसिमबाट प्रयोग गर्दै आएको वा हासिल गरेको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको अधिकार छ।
२. आदिवासी जातिसँग परम्परागत स्वामित्व वा अन्य परम्परागत कब्जा वा प्रयोगका कारण उनीहरूसँग रहेको तथा उनीहरूले अन्य किसिमबाट हासिल गरेको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूको स्वामित्व पाउने, तिनको प्रयोग गर्ने, विकास गर्ने तथा नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ।
३. राज्यहरूले यी भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूलाई कानुनी मान्यता तथा संरक्षण दिनेछन्। त्यस्तो मान्यता सम्बन्धित आदिवासी जातिको प्रचलन, परम्परा तथा भूमिस्वामित्व प्रथालाई ध्यानमा राख्दै प्रदान गरिनेछ।

धारा २७

परम्परागत रूपमै स्वामित्वमा रहँदै आएका वा अन्य किसिमबाट कब्जा वा प्रयोग गरिँदै आएकासमेत आदिवासी जातिका भूमि, क्षेत्र र संसाधनहरूमा उनीहरूको अधिकारलाई मान्यता प्रदान गर्न र न्याय निरूपण गर्न राज्यहरूले सम्बन्धित आदिवासी जातिसँगको सहकार्यमा उनीहरूको कानुन, परम्परा, प्रचलन र भूमिस्वामित्व प्रणालीलाई उचित मान्यता दिँदै एउटा स्वच्छ, स्वतन्त्र, निष्पक्ष, खुला र पारदर्शी प्रक्रिया अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गर्नेछन्। आदिवासी जातिसँग यस प्रक्रियामा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ।

धारा २८

१. आदिवासी जातिसँग उनीहरूले परम्परागत रूपमै स्वामित्व हालि गरेका वा अन्य ढंगबाट कब्जामा राख्दै आएका वा प्रयोग गर्दै आएका भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरू आफ्नो स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित सहमतिविना अधिग्रहण गरिए, लिइए, कब्जा गरिए, प्रयोग गरिए वा नष्ट गरिएमा प्रत्यवस्थापना लगायतका माध्यमबाट क्षतिपूर्ण प्राप्त गर्ने वा सम्भव नभएमा उचित, स्वच्छ र न्यायोचित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने अधिकार छ।
२. सम्बन्धित मानिसहरूले स्वतन्त्रपूर्वक सहमति जनाएको अवस्थामा बाहेक क्षतिपूर्ति समान गुणस्तर, आकार कानुनी हैसियतको भूमि, क्षेत्र र संसाधनका रूपमा वा वित्तीय क्षतिपूर्तिको रूपमा वा अन्य उपयुक्त त्रुटिपूर्तिको रूपमा प्राप्त हुनेछ।

धारा २९

१. आदिवासी जातिसँग उनीहरूको वातावरण तथा भूमि वा क्षेत्र र संसाधनका उत्पादन क्षमताको संरक्षण तथा सुरक्षण गर्ने अधिकार छ। यस्ता संरक्षण तथा सुरक्षणका लागि राष्ट्रले विना कुनै भेदभाव आदिवासी जातिका लागि सहयोग कार्यक्रमहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्नेछ।
२. आदिवासी जातिको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित सहमतिविना उनीहरूको भूमि वा क्षेत्रमा जोखिमयुक्त पदार्थहरूको भण्डारण वा विसर्जन गरिने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राज्यहरूले प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्।
३. त्यस्ता पदार्थहरूबाट प्रभावित भएका आदिवासी जातिद्वारा तयार तथा कार्यान्वयन गरिएजस्तै गरी आदिवासी जनजातिको स्वास्थ्यको अनुगमन गर्ने, सुस्वास्थ्य कायम राख्ने तथा पुनःस्वस्थ बनाउने कार्यक्रमहरू

उचितस्वरूपमा कार्यान्वयन होऊन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न पनि राज्यहरूले आवश्यकताअनुसार प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३०

१. सान्दर्भिक रूपमा सार्वजनिक हितका दृष्टिबाट उल्लेख्य नरहेसम्म वा सम्बन्धित आदिवासी जातिद्वारा स्वतन्त्रतापूर्वक सहमति दिइएको वा अनुरोध गरिएको अवस्थामा बाहेक आदिवासी जातिको भूमि वा क्षेत्रमा **सैनिक गतिविधि** गरिने छैन ।
२. सैनिक गतिविधिका लागि आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्र प्रयोग गर्नुपूर्व राज्यहरूले उपयुक्त प्रक्रियाका माध्यमबाट र विशेषरूपमा प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमार्फत् सम्बन्धित आदिवासी जातिसँग प्रभावशाली परामर्श गर्नेछन् ।

धारा ३१

१. आदिवासी जातिसँग आफ्नो सांस्कृतिक, परम्परागत ज्ञान तथा परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्ति अभिव्यक्ति एवं आफ्नो विज्ञान, प्रविधि, तथा सांस्कृतिक अतिरिक्त मानव वा आनुवांशिक संसाधन, बीउबीजन, औषधी, जीवनजन्तु एवं वानस्पतिक सम्पदासम्बन्धी ज्ञान, लोक परम्परा, साहित्य, नमूना, खेलकूद, एवं परम्परागत खेल तथा दृष्य एवं प्रस्तुति कलाहरूलाई कायम राख्ने नियन्त्रण गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार छ । उनीहरूसँग यस्ता सांस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान तथा परम्परागत सांस्कृतिक अभिव्यक्तिहरूमाथि आफ्नो बौद्धिक सम्पत्ति कायम राख्ने, नियन्त्रण गर्ने संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार पनि छ ।
२. यी अधिकारहरूको उपभोगलाई मान्यता प्रदान गर्न तथा संरक्षण गर्न आदिवासी जातिसँगको सहकार्यमा राज्यहरूले प्रभावकारी कदमहरू चाल्नेछन् ।

धारा ३२

१. आदिवासी जातिसँग आफ्नो भूमि वा क्षेत्र वा अन्य संसाधनहरूको विकास वा प्रयोगका लागि प्राथमिकता र रणनीतिहरू निर्धारण गर्ने तथा तयार गर्ने अधिकार छ ।
२. आदिवासी जातिको भूमि वा क्षेत्र वा अन्य संसाधन-विशेषगरी खनिज, जल वा अन्य संसाधनको विकास, उपभोग वा शोषणसँग सम्बन्धित लाई प्रभावित पार्नेकुनै आयोजना स्वीकृत गर्नुपूर्व राज्यहरू आदिवासी जातिले आदिवासी जातिको स्वतन्त्र तथा सूचित सहमित प्राप्त गर्नका लागि उनीहरूको आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूका माध्यमबाट सम्बन्धित आदिवासी जातिसँग असल नियतबाट परामर्श तथा सहयोग गर्नेछन् ।
३. राज्यहरूले त्यस्ता कुनै पनि क्रियाकलापका लागि उचित तथा न्यायपूर्ण क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्र उपलब्ध गराउनेछन् र नकारात्मक वातावरणीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वा आध्यात्मिक प्रभाव न्यूनीकरणका लागि उपाय अवलम्बन गरिनेछ ।

धारा ३३

१. आदिवासी जातिसँग उनीहरूको आफ्नो प्रचलन तथा परम्पराअनुरूप आफ्नै मौलिक पहिचान वा सदस्यता सम्बन्धमा निर्णय गर्ने अधिकार छ । आदिवासी जाति बसोबास गर्दै आएका राज्यको नागरिकता प्राप्त गर्न पाउने आदिवासी व्यक्तिहरूको अधिकारलाई यसले हनन गर्नेछैन ।
२. आदिवासी जातिसँग उनीहरूको आफ्नै प्रक्रियाअनुरूप आफ्ना संस्थाहरूको संरचनात्मक स्वरूप गर्ने तथा सदस्यता छनौट गर्ने अधिकार छ ।

धारा ३४

आदिवासी जातिसँग अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार मापदण्डहरूअनुरूप आफ्ना संस्थागत संरचना र आफ्ना पृथक प्रचलनहरू, आध्यात्मिकता, परम्परा, प्रक्रिया, प्रचलन र अस्तित्वमा रहेको अवस्थामा न्यायिक प्रणाली र प्रचलनहरूको प्रवर्द्धन गर्ने, विकास गर्ने तथा कायम राख्ने अधिकार छ ।

धारा ३५

आदिवासी जातिसँग आफ्नो समुदायप्रति व्यक्तिहरूको जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने अधिकार छ ।

धारा ३६

१. आदिवासी जाति, विशेषगरी अन्तर्राष्ट्रिय सीमाबाट विभाजित भएकाहरू, सँग उनीहरूका आफ्नै सदस्य एवं सीमापारिका अन्य मानिसहरूसँग आध्यात्मिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक उद्देश्यका क्रियकलाप लगायतमा सम्पर्क, सम्बन्ध र सहयोग कायम गर्ने र अभिवृद्धि गर्ने अधिकार छ ।
२. राज्यहरूले आदिवासी जातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा यस अभ्यासलाई सहज बनाउन तथा यस अधिकारको कार्यान्वयनको सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३७

१. आदिवासी जातिसँग राज्य वा तिनका उत्तराधिकारीहरूसँग गरिएका सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूको मान्यता दिने, पालना गर्ने तथा कार्यान्वयन गर्नेसम्बन्धी अधिकारका साथै त्यस्ता सन्धि, सम्झौता एवं अन्य उपयोगी व्यवस्थाका लागि राज्यबाट सम्मान तथा आदर प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।
२. यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई सन्धि, सम्झौता एवं अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा समावेश गरिएका आदिवासी जातिका अधिकारहरू न्यून गर्ने वा निर्मूल गर्ने भनी व्याख्या गरिनेछैन ।

धारा ३८

राज्यहरूले आदिवासी जातिसँगको परामर्शको तथा सहयोगमा यो घोषणापत्रका उद्देश्य हासिल गर्नका लागि कानुनी लगायतका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्

धारा ३९

आदिवासी जातिसँग यस घोषणापत्रमा समावेश गरिएका अधिकारहरूको उपभोगका लागि राज्यबाट तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमार्फत् आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

धारा ४०

आदिवासी जातिसँग राज्य वा अन्य पक्षहरूसँगका द्वन्द्व एव विवादको समाधानका लागि उचित एवं निष्पक्ष प्रक्रियाका माध्यमबाट शीघ्र निर्णयमा पुग्ने एवं आफ्नो सामुहिक एवं व्यक्तिगत अधिकारहरूको सम्पूर्ण उल्लङ्घनका लागि प्रभावकारी न्यायिक उपचार प्राप्त गर्ने अधिकार छ । त्यस्तो निर्णयले सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको प्रचलन, परम्परा, नियम एवं कानुनी प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारमाथि उचित विचार पुऱ्याउनेछ ।

धारा ४१

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीका अङ्ग एवं विशिष्टीकृत निकायहरू निकायहरू तथा अन्य अन्तरसरकारी सङ्गठनहरूले वित्तीय सहयोग तथा प्राविधिक सहयोगको परिचालनलगायत अन्य माध्यमबाट यस घोषणापत्रका प्रावधानहरूको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि योगदान गर्नेछन् । आदिवासी जातिलाई प्रभावित बनाइरहेका मुद्दाहरूमा उनीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने उपाय तथा माध्यमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

धारा ४२

संयुक्त राष्ट्रसङ्घ, आदिवासी जातिसम्बन्धी स्थायी मञ्च लगायतका यसका अङ्गहरू र राष्ट्रियस्तरका समेत यसका विशिष्टीकृत निकाय तथा राज्यहरूले यस घोषणापत्रका प्रावधानहरूप्रतिको सम्मान र पूर्ण कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन तथा घोषणापत्रको प्रभावकारिताको अनुगमन गर्नेछन् ।

धारा ४३

यहाँ पहिचान गरिएका अधिकारहरूको विश्वका आदिवासी जातिको जीवन, प्रतिष्ठान तथा कल्याणका लागि न्यूनतम मापदण्ड स्थापित गरेका छन् ।

धारा ४४

यहाँ पहिचान गरिएका सम्पूर्ण अधिकार तथा स्वतन्त्रता आदिवासी महिला तथा पुरुष प्रत्येकका लागि समानरूपमा प्रत्याभूत गरिएको छ ।

धारा ४५

यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई आदिवासी जातिले अहिले उपभोग गरिरहेका वा भविष्यमा प्राप्त गर्ने अधिकारहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने वा निर्मूल गर्ने अर्थमा लिइनेछैन ।

धारा ४६

१. कुनै राज्य, जनता, समूह वा व्यक्तिसँग संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र विपरीत कुनै क्रियाकलापमा संलग्न हुन वा कुनै कार्य गर्न अधिकार हुने अर्थ लाग्ने गरी वा सार्वभौम तथा स्वतन्त्रराज्यको क्षेत्रीय अखण्डता वा राजनीतिक एकाईलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा खण्डित पार्ने वा कमजोर पार्ने कुनै कार्य गर्न अनुमति दिने वा प्रोत्साहित गर्ने अर्थ लाग्ने गरी यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई व्याख्या गर्न सकिनेछैन ।
२. प्रस्तुत घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरू उपभोग गर्दा सबैको मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको सम्मान गरिनेछ । यस घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको उपभोग गर्दा कानूनद्वारा निर्धारण गरिएका तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारसम्बन्धी दायित्वअनुरूपका जस्ता सीमाभित्र मात्र रहनुपर्नेछ । यस्ता कुनै पनि सीमाहरू गैरभेदभावकारी हुनुका साथै अरूका अधिकार एवं स्वतन्त्रताहरूको उचित पहिचान तथा सम्मान सुनिश्चित गर्ने एवं लोकतान्त्रिक समाजको उचित तथा सर्वाधिक बाध्यात्मक आवश्यकताहरू समाधान गर्ने उद्देश्यका लागि एकदम आवश्यक हुनेछन् ।
३. यस घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरूको व्याख्या न्याय, लोकतन्त्र, मानवअधिकारप्रतिको सम्मान, समानता, भेदभावहीना, सुशासन तथा असल नियतका सिद्धान्तहरूअनुरूप गरिनेछ । □